

talen en namen in de Groenenhoek

Het is best kosmopolitisch, hier in de Groenenhoek.

Let wel, geef ik toe, als ik de Ring oversteek en langs tram 4 (Lange Leemstraat), tram 9 (Cupérusstraat) of tram 11 (Kleine Beerstraat) meer de stad induik, naar het Jerusalem van Europa, waar de volgelingen van Jahweh en David, zij van Allah en Mohammed en zij van Christus en Paulus, of van niemand, op dezelfde plek en tezelfdertijd maar afzonderlijk van elkaar voetbal spelen — *Harmonie* heet dat, Benoit weet dat —, en waar drie straten verder hun oudere geloofsbroeders en -zusters, elk in eigen habijt maar met dezelfde haast en door geen moreel bezwaar gehinderd de wachtende of uitstappende tramreizigers op het voetpad van hun sokken fietsen, daar, in de stad van de drie goden, die elk de Enige, de Ware, de Almachtige zijn en elk volgens meerdere van elkaar verschillende ritens door van elkaar verschillende priesters in verschillende gewaden en verschillende tempels met verschillende boeken in verschillende talen worden geëerd, daar is het inderdaad veel kosmopolitischer. Om een architectuurcriticus te parafaseren wiens naam me ontsnapt, was het De Busscher of Corboz : de Antwerpenaar heeft geen behoefte aan reizen. In en nabij het Centraal Station vindt hij niet alleen alle bouwstijlen van de wereld en alle dieren van de wereld, maar hoort of ziet hij ook alle talen, alle religies en alle gedrag patronen van alle volkeren van de wereld. Waarbij je bedenkt dat mensen uit verre landen ooit werden aangevoerd om tot vreugd van de lokale burgerij als rariteiten te worden tentoongesteld. Je bent metropool of je bent het niet.

Maar dit gaat over de Groenenhoek.

Kosmopolitisch toch, ook hier, zij het minder, in de Groenenhoek, waar je op straat, in de tram, in de winkels of de sandwichbar heel verschillende talen uit heel verschillende windstreken hoort, met het Nederlands — of juist : diverse varianten van het Nederlands — als onbetwiste *lingua franca*, als taal die bindt, als taal die samenbrengt : Zuid-Amerikanen, Oost-Europeanen en Aziaten spreken Nederlands met elkaar. Hoor wel : tussen al die varianten van het Nederlands is het niet de taal van de zogenaamde autochtonen die het dichtst bij het Standaardnederlands aanleunt. Soms lijkt het alsof, terwijl in de ruime regio, zeg maar Zandhoven en Beveren, een vaag Antwerps de plaatselijke streektaalen (Kempisch, Waas) heeft verdrukt, het *steedse* Antwerps onder de invloed van de nieuwkomers wat meer naar het Standaardnederlands gaat neigen. Hún Nederlands is immers zowel naar uitspraak als naar woordenschat en syntaxis niet alleen correcter, maar ook *schoner* vind ik, dan het Lijfgeurvlaams (of -brabants) dat door sommigen als proeve van verwantschap gebezigd wordt.

namen noemen

Best kosmopolitisch, zeg ik, maar ik vraag me af hoe de *nieuwkomers* — die slechts een klein deel van de grotere groep *kosmopolieten* zijn — ooit de weg naar hier gevonden hebben. Tenzij ze er, nabij het station en de tram, net door te dwalen zijn gearriveerd. **Eerder schreef ik** hoe de Antwerpse *Lijn* er alles aan doet opdat de reizigers niet zouden weten wanneer er een tram komt, waarheen die rijdt en aan welke halte hij stopt. Trammen is gokken, zeg maar. Het is echter niet alleen de tram, maar ook de toponymie, de hele plaats- en straatnamenpraktijk in deze wijk, die erop gericht lijkt het dwalen te bevorderen. Is dit hier werkelijk *de Groenenhoek*, zoals ik in de titel schreef ? Of is het *Te Boelaer*, wat makelaars zeggen ? Of gewoon *aan de Gitschotellei*, naar de belangrijkste straat van de buurt ? Is dit Berchem ? of Borgerhout ? of Deurne ? De straat waar ik woon ligt alvast in Berchem, achter de hoek is het Borgerhout, en vijf straten verder is het Deurne. Het station heet Berchem, de uitrit nummer 3 op de Kleine Ring is Borgerhout, en het vliegveld staat bekend als Deurne. Je weet hier in feite nooit waar je bent, je weet niet hoe het heet. Mooie namen zijn het wel : Berchem en vooral Borgerhout — is er in Vlaanderen een mooiere naam dan Borgerhout ? —, Groenenhoek, Kriekenhof en Eksterlaar. Het klinkt als een immense tuin of boomgaard, waar de vogelen aan de krieken pikken, en soms is het dat bijna ook. Guido Gezelle moet hier op bezoek zijn geweest.

De straatnaamgevers hebben het de mensen hier extra moeilijk gemaakt. Ze hebben voor verrassingen gezorgd die zelfs voor moedertaalsprekers wel eens valstrikken zijn. De hoofdstraat noemde ik al : de *Gitschotellei*. Voor wie niet van Antwerpen is : *lei* is verwant aan *leggen*. Toch is die *Gitschotellei* iets minder *lei* dan ze beweert, want het gaat in essentie om een oude veldweg, weliswaar mooi en breed *heraangelegd* — ongeveer 30 meter van gevel tot gevel — die ooit Leemstraat geheten heeft, in het verlengde van de Antwerpse *Lange Leemstraat* ligt, en naar een oude herberg of afspanning leidde. Die *Gitschotel* uit 1666 werd in 1938 afgebroken. Een *gietschotel* hoop ik, geen *gif*. De belangrijkste dwarsstraat van de *Gitschotellei* is de *Bikschotelaan*. Na de Eerste Wereldoorlog, toen deze voorstad groeide, werden talrijke nieuwe straten naar West-Vlaamse martelaar-dorpen genoemd — ik kom daar seffens op terug — en *Bikschote*, zonder *l* en met een *laan*, geen *lei*, is er daar eentje van.

Tussen *Git-* en *Bikschote* en tussen *lei* en *laan* is het makkelijk verloren lopen, maar er zijn nog andere verrassingen. Aan de andere kant van de *Gitschotellei*, ter hoogte van het *Te Boelaarpark* (ik gebruik hier de actuele spellingsregels) heet de *Bikschotelaan* Karel De Preterlei (chirurg en burgemeester van Borgerhout). Halverwege de Karel De Preterlei heb je het kruispunt van de drie Karels, met de Karel Van den Oeverstraat (een schrijver) en de Karel Van de Woestijnelei (ook een schrijver, en bijna perfecte tijdgenoot van eerstgenoemde schrijver-Karel — wie van jullie weet nog wie welke Karel is ?). Een boogscheut verder verandert de Karel De Preterlei van naam en wordt de Dokter Van de Perrelei. Die man heette niet Karel maar Alfons, was een katholiek politicus en stond mee aan de wieg van de krant *De Standaard*. Mag je je even inbeelden dat je een buitenlander bent, en dat Nederlands je even vreemd is als Pools voor ons, dan haal je die Karels, die Perres en Preters, die *Van-de*-namen of die *Git-* en *Bikschotels* onmogelijk uit elkaar.

Uitte ik eerder mijn bewondering voor buitenlanders op de tram, ik bewonder ook anderstaligen die hier een straatnaam kennen.

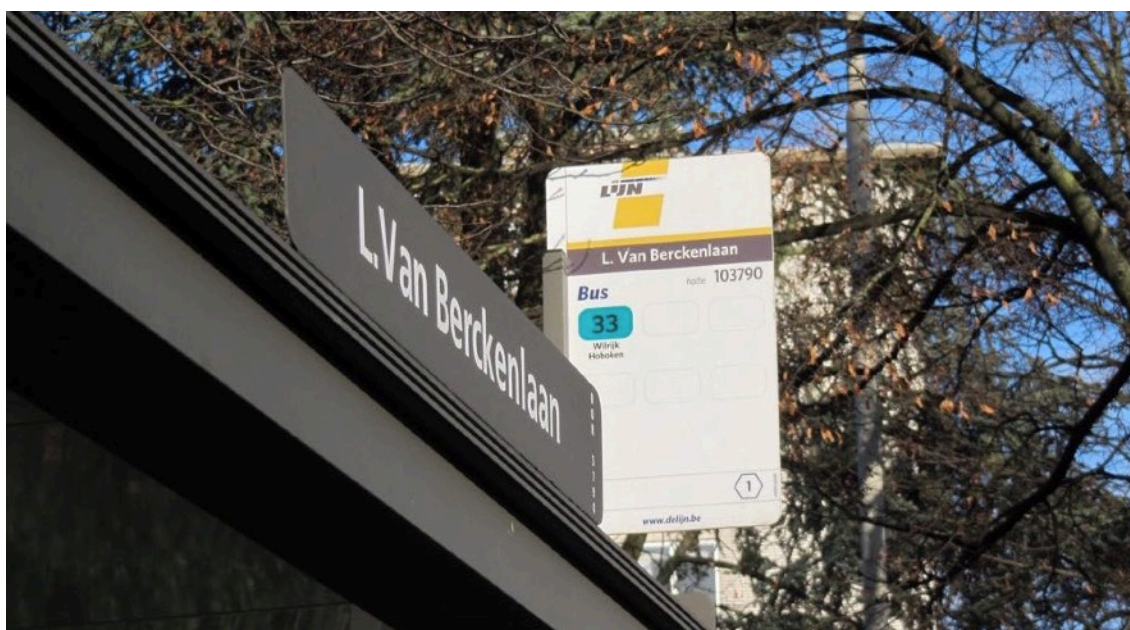
*De Herman Van den Rееckstraat en een van de gebouwen van het **waterbouwkundig laboratorium** in Borgerhout.*

Zoals sommigen met treintjes spelen, wordt in dit in 1933 opgerichte laboratorium met scheepjes, sluzen, zandbanken, getijden en stromingen gespeeld. De manoeuvreerbaarheid van schepen en boten, de efficiëntie van baggerwerken of stormweringen, dat alles wordt in dit laboratorium aan de hand van schaal- en digitale modellen bestudeerd.

*En wat **Herman Van den Rееck** betreft (Borgerhout 1904 – Antwerpen 12 juli 1920), hij was een radicaal linkse flamingant, die bij een incident op de Antwerpse Grote Markt op een verboden 11-julibetoging in 1920 door een politie-agent werd neergeschoten. Hij werd niet terstond verzorgd en overleed de dag nadien aan zijn verwondingen. Als ik me niet vergis (en als ik me vergis, zeg je me dat ¹) is Van den Rееck het enige en dus ook laatste dodelijk slachtoffer van de Belgische taalstrijd. Honderd jaar na datum kunnen we ons misschien verheugen over het feit dat de soms hevige taaltwisten weinig bloed hebben geëist.*

De Gitschotellei, die wat verder Drakenhoflaan heet (en waar Steve Jackson en Ian Livingstone Guido Gezelle allicht vervangen hebben) verbindt Antwerpen met Borsbeek. Er staan twee rijen bomen langs, en er liggen — bijna — twee parken langs. *Bijna*, want terwijl het Te Boelaarpark duidelijk zichtbaar aanwezig is, ligt het om zijn zwemvijver befaamde Boekenberg wat achterin. Er staan ook mooie huizen langs de straat, in uiteenlopende stijlen, en Eduard Van Steenbergens tuinwijk Unitas uit 1924 ligt in de buurt. Over zowat de helft van

het traject wordt die lei/laan door de tramlijnen 4 en 9 bediend (vroeger 8 en 11, soms vergis ik me nog), en de stratenbouwers hebben de zeldzame maar gelukkige idee gehad de tramsporen aan weerszij van de rij- en parkeerweg, langs de trottoirs (nu de fietspaden), onder de bomen te voeren. Op die manier ontstonden een in verhouding smalle rijweg (minder dan een derde van de straatbreedte, parkeerstrook inbegrepen), en brede voetpaden, die door bomen en trams tegen autogeweld (maar niet altijd genoeg tegen fietsers) worden beschermd. *Ramblas* zijn het niet, maar het is wel een langwerpige wandelbaar plein, dat op mooie dagen zo wordt gebruikt. Dit dwarsprofiel, samen met de toch wat moeilijke aansluiting aan Antwerpse kant (Zurenborg), én de regeling van de verkeerslichten, met veel rood en weinig groen, zorgt ervoor dat de Gitschotellei relatief minder autoverkeer te slikken krijgt, verkeer dat omwille van de ongelijke kasseien in het Borgerhoutse deel ook wat langzamer (en luidruchtiger) rijdt. Mijn vrees is wel voor de brede voetpaden, dat op een (alles behalve) mooie dag een deskundige met een schema en een norm opdaagt, en op het trottoir een nieuw en breder fietspad legt.

Bus 33 is de lijn waarmee je, behalve in het stadscentrum, in Antwerpen zowat overal kan komen, dus ook aan Te Boelaar. Lang geleden heb ik het meegemaakt dat ik als passagier, ergens aan de Boekenberglei, een verdwaalde buschauffeur de weg mocht wijzen.

*Wat de straatnaam van deze halte betreft : de Brugse Antwerpenaar (of Bruggeling ?) **Lodewijk Van Bercken** was voor Antwerpen en de Kempen wat Lieveu Bauwens enkele eeuwen later was voor Gent, of zelfs meer. In 1456 ontdekte hij een methode om diamanten te slijpen met een draaiende schijf, olijfolie en diamantstof, om ze zo een regelmatig, letterlijk schitterende vorm te geven.*

Diana, Topaas en Pervijze

De straatnaamgevers van het interbellum hebben drie ideeën gevolgd : Griekse en Romeinse mythologische figuren, edelstenen, en (zoals gezegd) West-Vlaamse verwoeste dorpen. De mythologische figuren liggen aan weerszijden van de Gitschotellei. Ik hoop dat ik niemand vergeet — geen goddelijke toorn over me haal — en vermeld Apollo, Bacchus, Diana, Euterpe, Hercules, Juno, Jupiter, Mars, Mercurius, Minerva, Morpheus, Neptunus, Orpheus, Saturnus en Thalia. Op wikipedia vind je wie dat zijn. De edelstenen liggen nabij de spoorweg naar Lier : Amethyst, Granaat, Robijn, Saffier, Smaragd, Topaas, Turquoise, of gewoon... Edelgesteentestraat. En daarnaast, van Diksmuide- tot Bikschote-laan, ben je in het verwoeste West-Vlaanderen : Geluwe, Houtem, Kortemark, Langemark, Moorslede, Passendale, Pervijze, Ploegsteert, Ramskapelle, Stuivekenskerke en Zillebeke. Ook enkele niet West-Vlaamse martelaar-dorpen worden geëerd : Haacht, Hofstade en Schaffen. Een (niet zo) oud stadsplan van me (1979) vermeldt ook, met stippellijnen, en nooit uitgevoerd : Boezinge, Lombaardzijde, Wijtschate, en Zemst.

Uiteraard zijn er nog talrijke andere straatnamen in de buurt, waarmee verdienstelijke mannen worden herdacht, zoals de Borgerhoutse wielrenner Stan Ockers, die in 1956 na een val in het Merksemse sportpaleis zijn fiets aan Gods fietshaken hing. [Ik moet eens zoeken of ik een vrouw, maar geen godin, bij al die mannennamen vind.] Twee ervan vermeld ik hier in het bijzonder : Lodewijk Van Bercken en Herman Van den Reeck. Bij de plaatjes lees je waarom.

*In deze buurt met West-Vlaamse frontgemeenten zou je denken dat deze **Vosstraat** naar de Vlaamse oudstrijders (de Vossen) verwijst, een pacifistische Vlaamsgezinde beweging die in 1919 door frontsoldaten is opgericht. Vosstraat is echter een heel oude naam, die al in de 16de eeuw werd vermeld.*

hoezee !

Een naam als *Diksmuidelaan* (de brede laan die naar de *vlieghaven* leidt, en waarop ooit een tram 16 reed) klinkt sommigen als een klok. Wellicht daarom vind je halfweg de straat recht over elkaar de *Vlaamse Volksbeweging* (hoek Passendalestraat) en het *Vlaams Nationaal Jeugdverbond* (hoek Zillebekelaan). Als die mensen iets willen nuttigen, moeten ze op hun *Diksmuidelaan* maar één straathoek verder gaan : aan de *Ramskapellestraat* is er café-restaurant *Vrij België*. De uitbater heeft gevoel voor geschiedenis. Zijn zaak draagt de naam van een België-gezind én Vlaamsgezind, in Den Haag van 1915 tot 1918 uitgegeven weekblad, dat de feitelijke voorloper van het dagblad *De Standaard* was. Of er *Rodenbach* op de drankenkaart staat, weet ik nog niet.

Vorrang van rechts, een verbod linksaf te slaan, het einde van een snelheidsbeperking op de Diksmuidelaan : hier huist de Vlaamse Volksbeweging. De vlag met leeuwenkop is versleten, en ook het dundoek aan de overkant, bij het VNJ, heeft zijn beste tijd gehad : is men vergeten dat het ooit om de ontvoogding van het Vlaamse volk was te doen ? Nauwelijks zichtbaar zit er een duif op de "lichtbak". Een blauwvoet was er niet te zien.

Op diezelfde Diksmuidelaan vind je ook, in de oude stelplaats Groenenhoek en zonder band met de naam van de straat, het *Vlaams Tram- en Autobusmuseum* (dat te zelden open is, maar een mooie collectie heeft) en, op korte afstand van de luchthaven, tussen volksbeweging en vliegbewegingen... de *Voetgangersbeweging*. Er wordt in de Diksmuidelaan dus niet alleen gemarcheerd — en gevlogen, *hoezee!* — maar ook gewandeld, geslenterd en gestapt.

Jef Van Staeyen, december 2019
(aanvullingen september 2020 en november 2021)

¹ In feite is Jacques Geogin (1935-1970), de FDF-militant die op 12 september 1970 aan een hartstilstand overleed, nadat hij tijdens het kleven van verkiezingsaffiches in Laken door met tafelpoten gewapende VMO-militanten was aangevallen en geslagen, het laatste dodelijk slachtoffer van de Belgische taalstrijd. Dat is niet een eeuw, maar slechts een halve eeuw geleden.